

Το κύμα Ποδέμος

Η πολιτική ενεργοποίηση είναι σημαντική, αλλά η πολιτική απαιτεί ενεργή συμμετοχή των πολιτών, όχι απαραίτητα των "πολιτικά ενεργών"

Του Μποαβεντούρα ντε Σόουζα Σάντος*

Οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη ποικιλομορφία, κοινωνικά και πολιτικά. Ωστόσο, όλες υπόκεινται το μεγαλύτερο βάρος των συνεπειών της ίδιας εσφαλμένης πολιτικής, που επιβάλλεται από την κεντρική και τη βόρεια Ευρώπη μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ποικίλα αλλά συγκλίνοντα αποτελέσματα. Σε γενικές γραμμές, αυτό σημαίνει ότι οι χώρες αυτές προσδένονται σε περιφερειακό ρόλο στην ευρωπαϊκή ήπειρο, υποβάλλονται σε άδικη, δυσανάλογη υπερχρέωση, απενεργοποιείται ο κρατικός μηχανισμός και οι δημόσιες υπηρεσίες, η μεσαία τάξη ωθείται σε βίαιη φτωχοποίηση, οι νέοι εξαναγκάζονται σε μετανάστευση, περικόπτονται οι δαπάνες για την παιδεία και την έρευνα, χωρίς τις οποίες καθίσταται αδύνατο να αποτινάξουν τον περιφερειακό τους ρόλο. Η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία αποτελούν παραδειγματικές τραγωδίες.

Αν και όλες οι δημοσκοπήσεις δείχνουν υψηλά επίπεδα δυσαρέσκειας ακόμα και οργής -συχνά εκφραζόμενων στους δρόμους και στις πλατείες- στην παρούσα φάση, η πολιτική απάντηση έχει αποδειχτεί δύσκολο να αρθρωθεί. Τα παραδοσιακά κόμματα της αριστεράς δεν έχουν καταφέρει να προτείνουν λύσεις; Τα κομμουνιστικά κόμματα τάσσονται υπέρ της εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά η πλειοψηφία των λαών φαίνεται ότι αποθαρρύνονται από το ρίσκο που συνεπάγεται αυτή η επιλογή, ενώ τα σοσιαλιστικά κόμματα έχουν χάσει την αξιοπιστία τους, υποστηρίζοντας, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, τις πολιτικές λιτότητας.

Δημιουργήθηκε ένα κενό το οποίο αργεί να καλυφθεί. Στην Ελλάδα, ο ΣΥΡΙΖΑ, που πρωτοδρύθηκε ως πολιτικό μέτωπο το 2004, επαναπροσδιορίστηκε ως κόμμα το 2012, για να απαντήσει στην κρίση και με αυτό τον τρόπο να καλύψει το κενό. Είναι πολύ πιθανό να είναι ο νικητής των επόμενων εκλογών. Στην Πορτογαλία, το Μπλόκο της Αριστεράς (Bloco de Esquerda) ιδρύθηκε τέσσερα χρόνια πριν από τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά δεν μπόρεσε να επαναπροσδιορίστει ώστε να απαντήσει στην κρίση, με συνέπεια το κενό να επιμένει. Το νέο κόμμα της Ισπανίας, το Ποδέμος, αποτελεί τη μεγαλύτερη πολιτική καινοτομία στην Ευρώπη, μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και, αντίθετα με τον ΣΥΡΙΖΑ και το Μπλόκο της Αριστεράς, δεν παρουσιά-

ζει ορατά ίχνη του Ψυχρού Πολέμου.

Στην Ιταλία, το 2009, υπήρξε η άνοδος του Κινήματος των Πέντε Αστέρων, με ηγέτη το Μπέπε Γκρίλο και με αιχμή τη σφρόδρη κριτική των πολιτικών κομμάτων και την επιδοκιμασία πρακτικών συμμετοχικής δημοκρατίας. Σημείωσε θεαματική επιτυχία στις εκλογές, αλλά η ριζοσπαστική του στάση απέναντι στην πολιτική αποτέλεσε πηγή σύγχυσης ως προς το είδος της πολιτικής καινοτομίας το οποίο αντιπροσωπεύει.

Το 2012, ιδρύθηκε στην Ινδία το Κόμμα του Απού Ανθρώπου (Aam Aadmi, γνωστό με το αγγλικό ακρωνύμιο AAP). Εμπνευσμένο από τις διδαχές του Γκάντι και εστιασμένο στον αγώνα ενάντια στη διαφθορά και υπέρ της συμμετοχικής δημοκρατίας, βασίστηκε στο γεγονός ότι ο απόλοις άνθρωπος (των γυναικών συμπεριλαμβανομένων, όσες συμμετείχαν μάλιστα επέμειναν σε αυτό με έμφαση) ούτε ακούγεται ούτε λαμβάνεται υπόψη από τους καθηερωμέ-

νους πολιτικούς. Μόλις ένα χρόνο μετά την ίδρυσή του, το Κόμμα του Απού Ανθρώπου έγινε το δεύτερο κόμμα σε δύναμη στη Νομοθετική Συνέλευση του Δελχί.

Η περίπτωση της Πορτογαλίας

Μπορεί ένα κύμα Ποδέμος να απλωθεί και σε άλλες χώρες; Οι συνθήκες διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από χώρα σε χώρα. Εξάλλου, το Ποδέμος δεν αποτελεί συνταγή, αλλά αίσθηση πολιτικής κατεύθυνσης που στοχεύει στην εγγύτητα των πολιτών με την πολιτική και στην ανάδειξη του συμπεράσματος ότι μια τέτοια εγγύτητα θα παραμείνει αδύνατην από τη πολιτική ενεργοποίηση περιορίζεται στην ψήφο κάθε τέσσερα χρόνια σε πολιτικούς που αναλαμβάνουν την εντολή και την χρησιμοποίηση δικούς τους προσωπικούς στόχους.

Έχει ενδιαφέρον ότι ένα κόμμα, το

Left Unity (Αριστερή Ενότητα) έχει μόλις ιδρυθεί στην Αγγλία, του οποίου οι βασικές ιδέες αντλούν απευθείας από τις αρχές του ΣΥΡΙΖΑ και του Ποδέμος.

Αναγνωρίζοντας το κενό στο οποίο αναφέρθηκα προηγουμένως, υπάρχει επιτακτική ανάγκη για ένα κύμα Ποδέμος στην Πορτογαλία. Η παράδοση της Πορτογαλίας στα κινήματα δεν συγκρίνεται με αυτή της Ισπανίας. Στην Πορτογαλία, το Ποδέμος θα ήταν ένα εντελώς διαφορετικό κόμμα, χωρίς ιδιαίτερο αντίκτυπο σε αυτή τη φάση. Η χώρα τώρα διανύει την περίοδο «Κόστα»: Υπό το φως των προβληματικών αποτελεσμάτων που έφερε το Σοσιαλιστικό Κόμμα στις τελευταίες ευρωεκλογές, ο Αντόνιο Κόστα, ο σοσιαλιστής δήμαρχος της Λισαβόνας, έβαλε υποψηφιότητα για την ηγεσία του κόμματος και εξελέγη γενικός γραμματέας στο πρόσφατο συνέδριο. Η εκλογή έλαβε τη μορφή προκριματικών εκλο-

Οι αρχές του κόμματος - Κίνημα Ποδέμος

Για να κατανοήσουμε το Ποδέμος, χρειάζεται να ανατρέξουμε στο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ, στις προοδευτικές κυβερνήσεις που αναδείχθηκαν στη Λατινική Αμερική τη δεκαετία του 2000, στα κοινωνικά κινήματα και τις συνταγματικές διαδικασίες που έφεραν αυτές τις κυβερνήσεις στην εξουσία, στα πειράματα συμμετοχικής δημοκρατίας, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο, όπως σε πολλές πόλεις της Λατινικής Αμερικής με αφετηρία το πρωτοποριακό πείραμα του Πόρτο Αλέγκρε, καθώς επίσης και στην Αραβική Άνοιξη. Εν ολίγοις, το Ποδέμος είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας διδακτικής διαδικασίας με απαρχή το Νότο, το οποίο κατέστησε επιτέλους δυνατή τη δημιουργική διοχέτευση της οργής που φούσκωνε στους δρόμους της Ισπανίας. Ένα νέο είδος κόμματος, ένα κίνημα - κόμμα, ή καλύτερα ένα κόμμα - κίνημα, που βασίζεται στις παρακάτω ιδέες:

* Οι άνθρωποι δεν έχουν βαρεθεί την πολιτική, έχουν βαρεθεί το τρέχον είδος πολιτικής.

* Η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών δεν είναι πολιτικά ενεργοποιημένοι ούτε βγαίνουν στο δρόμο να διαδηλώσουν. Αντίθετα, μένουν στα σπίτια τους γεμάτοι οργή και συμμεριζόμενοι τα αιτήματα των διαδηλωτών.

* Η πολιτική ενεργοποίηση είναι σημαντική, αλλά η πολιτική απαιτεί ενεργή συμμετοχή των πολιτών, όχι απαραίτητη των «πολιτικά ενεργών».

* Το να είσαι μέρος της πολιτικής τάξης είναι κατ' αναγκαίοτητα μια προσωρινή συνθήκη, που δεν προϋποθέτει ότι ο μισθός σου θα είναι μεγαλύτερος από το μέσο όρο της

χώρας.

* Το διαδίκτυο επιτρέπει τρόπους διάδρασης που δεν υπήρχαν προηγουμένως.

* Οι εκλεγμένοι στη Βουλή δεν ανακαλύπτουν θέματα ή θέσεις, αλλά μεταφέρουν αυτές που προκύπτουν από τις συζητήσεις στη βάση.

* Ενώ η κομματική πολιτική χρειάζεται να έχει πρόσωπα, δεν αποτελείται από πρόσωπα.

* Η διαφάνεια και η λογοδοσία χρειάζεται να είναι απόλυτες.

* Το κόμμα είναι υπηρεσία από τους πολίτες για τους πολίτες, συνεπώς χρειάζεται να χρηματοδοτείται από τους πολίτες και όχι από εταιρείες, που είναι επιρρεπείς στο να κρατούν το κράτος σε ομηρεία και τη δημοκρατία σε αχρηστία.

* Το να είσαι στην αριστερά είναι σημείο άφιξης και όχι αφετηρίας, συνεπώς χρειάζεται να αποδεικνύεται με γεγονότα. Για παράδειγμα, όποιος στην Ευρώπη είναι υπέρ της Διαταλαντικής Εταιρικής Σχέσης εμπορίου και Επενδύσεων (TTIP) δεν είναι αριστερός, ακόμα και αν είναι μέλος αριστερού κόμματος. Η TTIP επιδιώκει τους ίδιους σκοπούς με τη Ζώνη Ελεύθερου Εμπορίου της Αμερικής, γνωστή ως FTA, την οποία πρότεινε ο Κλίντον το 1994 και μπήκε στο ράφι το 2005, ως αποτέλεσμα ισχυρού λαϊκού κινήματος διαμαρτυρίας το οποίο κινητοποιήθηκε από προοδευτικές δυνάμεις σε ολόκληρο τον κόσμο.

Για να το πούμε με μεγαλύτερη σαφήνεια, ο γενετικός κώδικας του Ποδέμος συνίσταται στην εφαρμογή στην εσωτερική ζωή του κόμματος της συμπληρωματικότητας μεταξύ της συμμετοχικής και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, που θα έπρεπε να οδηγεί τις εργασίες του πολιτικού συστήματος εξαρχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Ποδέμο

γών και ήταν ανοιχτή σε μέλη και υποστηρικτές εξίσου. Η συμμετοχή ήταν πολύ υψηλή και αποδείχθηκε αυτό που ανέφερα παραπάνω: η απενεργοποίηση των πολιτών αφορά μόνο τη συνήθη πολιτική, όταν δηλαδή δεν διαφαίνεται καμία αλλαγή για την απαράδεκτη, άδικη κοινωνικο-οικονομική κατάσταση. Λόγω της περιόδου «Κόστα» που διανύει η χώρα, το κύμα Ποδέμος θα μπορούσε να λειτουργήσει για τη σημερινή Πορτογαλία ως προετοιμασία για το μέλλον: είτε μέσω συνεργασίας με το Σοσιαλιστικό Κόμμα, στην περίπτωση που το τελευταίο ενδιαφέρεται να στραφεί σε αριστερή κατεύθυνση, είτε ως εναλλακτική, στην περίπτωση που το Σοσιαλιστικό Κόμμα απαξιώσει τον ίδιο του το εαυτό, πράγμα που αναπόφευκτα θα συμβεί αν συμμαχήσει με δεξιές δυνάμεις. Προς το παρόν, η δεύτερη προοπτική φαίνεται πιο πιθανή.

Το παράδειγμα της Λατινικής Αμερικής

Μπορεί το κύμα Ποδέμος να φτάσει ως τη Λατινική Αμερική, να επιστρέψει δηλαδή την έμπνευση που πήρε από την ήπειρο και από την καταπληκτική πρώτη δεκαετία που δήμυνε στον 21ο αιώνα; Θα ήταν οπωδήποτε μεγάλης σημασίας μια τέτοια αλληλεπίδρωση, ιδιαίτερα για το Μεξικό ή την Κολομβία, τις δύο μεγάλες χώρες που κυβερνώνται από συντηρητικές δυνάμεις. Μέχρι σήμερα, όλες οι προσπάθειες να εκφραστούν νέες, αριστερές πολιτικές, σε αυτές τις δύο χώρες, και να ακουστούν αξιόπιστες, απέτυχαν να σπάσουν το φράγμα των παραδοσιακών, ολιγαρχικών πολιτικών. Όσον αφορά το Μεξικό, χρειάζεται να αναφερθούμε στην απόπειρα του κόμματος «Η άλλη εκστρατεία» (La otra campana), που έγινε από τους Ζαπατίστας και το πολιτικό κίνημα με επίκεντρο τον Λοπέζ Ομπραδόρ. Στην Κολομβία, υπάρχει το κόμμα «Δημοκρατικός πόλος» (Polo democrático), με όλες τις διαφορετικές εκδοχές που έχει πάρει (ανεξάρτητος δημοκρατικός πόλος, εναλλακτικός δημοκρατικός πόλος).

Ίσως κάποιος σκεφτεί, σχετικά με αυτές τις δύο χώρες όπου οι προοδευτικές δυνάμεις πέτυχαν μεγάλες νίκες την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα και όπου τα κυβερνητικά κόμματα ήταν απόρροια των κοινωνικών αγώνων, ότι δεν υπάρχει τίποτα εκεί να ανακινήσει το κύμα Ποδέμος, αφού από εκεί εκκίνησε η αρχή. Σκέφτομαι το βραζιλιάνικο «Εργατικό Κόμμα» (Partido dos Trabalhadores), το βολιβιανό «Κίνημα για το Σοσιαλισμό» (Movimiento al Socialismo), το εκουαδοριανό «Συμμαχία «Υπερήφανη και Κυριαρχη Πατρίδα»» [Alianza PAIS (Patria Altiva i Soberana)] και το βενεζουελανικό «Ένωμένο Σοσιαλιστικό Κόμμα» (Partido Socialista Unido).

Βρισκόμαστε ενώπιον ιδιαίτερα διαφορετικών πολιτικών δεδομένων, τα οποία ωστόσο φαίνεται να μοιράζονται τα εξής κοινά χαρακτηριστικά: 1. Όλα τα παραπάνω κόμματα αναζητούν να δώσουν φωνή στις λαϊκές τάξεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο υπέφεραν υπό την πίεση των κυριαρχων τάξεων, παρότι οι πρώτες συνθήζεται να γίνονται αντιληπτές όχι ως συλλογικές οντότητες αλλά ως ομάδες φτωχών ατόμων. 2. Γνώρισαν εκλογική επιτυχία και η άσκηση της εξουσίας θα μπορούσε να έχει εξουδετερωτική επίδραση στο κοινό τους στίγμα (λόγω αυταρχισμού, διαφθοράς, ενδοτικότητας στις επιταγές της νεοφιλεύθερης ανάπτυξης κ.λπ.). Παρουσιάζουν διαφορετικά επίπεδα πολιτικής διαφθοράς, παρότι είχαν ορισμένες νίκες πρόσφατα, κάποιες ηχηρές (όπως η περίπτωση του Κινήματος για το Σοσιαλισμό, στη Βολιβία, στις εκλογές του 2014).

Δημοκρατία στο σημείο μηδέν

Εάν το κύμα Ποδέμος πρόκειται να αποδειχθεί μια κάποια επιρροή για αυτές τις χώρες -όπως επίσης για την Αργεντινή και τη Χιλή, τις άλλες δύο χώρες που κυβερνούν κεντροαριστερές κυβερνήσεις βασισμένες σε ποι εδραιωμένα κόμματα- θα έχει την τάση να πάρει δύο μορφές: 1. Ριζικές μεταρρυθμίσεις μέσα σε αυτά τα κόμματα (αίτημα με μεγαλύτερη επίταση για το βραζιλιάνικο Εργατικό Κόμμα, παρά για τα άλλα κόμματα). 2. Ιδρυση νέων κινημάτων -κομμάτων υποκινούμενα από την ίδια εσωτερική δυναμική της συμμετοχικής δημοκρατίας για την έκφραση πολιτικών και την επιλογή ηγετών.

Όπως μπορούμε να διακρίνουμε στην περίπτωση του Κόμματος του Απού Ανθρώπου στην Ινδία, η πολιτική ορμή πίσω από το Ποδέμος δεν είναι φαινόμενο που αφορά μόνο τη νότια Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική. Θα μπορούσε να αναδειχθεί με άλλες μορφές, σε άλλες ηπείρους ή περιβάλλοντα. Είκοσι πέντε χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου που προαναγγέλθηκε ως το τέλος της ιστορίας, πολίτες σε όλο τον κόσμο, που κάποτε πίστεψαν στην υπόσχεση της δημοκρατίας, φτάνουν τώρα στο συμπέρασμα ότι το επίπεδο φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας έχει φτάσει στο σημείο μηδέν, υπονομευόμενη εκ των έω από αντιδημοκρατικές δυνάμεις, από ολιγαρχίες -παλιές και καινούργιες- τόσο ισχυρές οικονομικά, ώστε να κρατούν σε ομηρεία ολόκληρο το πολιτικό σύστημα και το κράτος και να τα προσδένουν στα δικά τους συμφέροντα. Ποτέ στο παρελθόν δεν είχε γίνει τόσο σαφές ότι ζούμε σε κοινωνίες που είναι πολιτικά δημοκρατικές αλλά κοινωνικά φασιστικές. Το κύμα Ποδέμος είναι μια μεταφορά για κάθε απόπειρα να βρούμε μια προοδευτική πολιτική λύση για το τέλμα στο οποίο έχουμε βρεθεί, μια

λύση, θα μπορούσε κάποιος να προσθέσει, που να μην έμπλεκει καμία απότομη, πιθανώς βίαιη, πολιτική κατάρρευση.

ΗΠΑ: Το τελειωτικό χτύπημα

Οι ΗΠΑ είναι προς το παρόν μια από τις χώρες του κόσμου όπου το επίπεδο «σημείο μηδέν» για τη δημοκρατία είναι περισσότερο εμφανές. Είναι με βεβαιότητα η χώρα όπου η ρητορική της δημοκρατικής διακυβέρνησης έρχεται σε κραυγαλέα αντίθεση με την εγχώρια πλουτοκρατική και κλεπτοκρατική πραγματικότητα. Όταν το Ανώτατο Δικαστήριο επέτρεψε σε εταίρειες να χρηματοδοτούν πολιτικά κόμματα και προεκλογικές εκστρατείες, σαν να ήταν ο οποιοσδήποτε πολίτης -και συνεπώς υπό άκρα ανωνυμία-, δημοκρατία δέχθηκε το τελειωτικό χτύπημα. Από εκεί και έπειτα, οι στοχεύσεις των μεγάλων εταιρειών είχαν απόλυτο έλεγχο επί των πολιτικών στοχεύσεων, από την απόλυτη εμπορευματοποίηση της ζωής μέχρι το λουκέτο στις λιγοστές δημόσιες υπηρεσίες που είχαν απομείνει. Από τον τερματισμό της προστασίας του περιβάλλοντος και του καταναλωτή, μέχρι την εξουδετέρωση της αντιπολίτευσης των εργατικών συνδικάτων. Από τη μεγάλη αναμόρφωση που μετέτρεψε τα πανεπιστήμια σε επιχειρήσεις, μέχρι τον υποβιβασμό των πανεπιστημιακών καθηγητών σε επισφαλείς εργάζομενους και των φοιτητών σε καταναλωτές χρεωμένες για όλη τους τη ζωή. Από την ανήκουστη υποβολή της εξωτερικής πολιτικής στα συμφέροντα του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, μέχρι την αδιάκοπη διεξαγωγή πολέμων που στοχεύει να τροφοδοτεί το στρατιωτικό, βιομηχανικό και εμπορικό με την ασφάλεια σύμπλεγμα. Υπό το φως όλων των παραπάνω, δεν αποτελεί έκπληξη ότι πολλοί Αμερικανοί, σε σύγκρουση με την τάξη πραγμάτων, έχουν αρχίσει να διαβάζουν

“Είκοσι πέντε χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου, πολίτες σε όλο τον κόσμο, που κάποτε πίστεψαν στην υπόσχεση της δημοκρατίας, φτάνουν στο συμπέρασμα ότι το επίπεδο αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας έχει φτάσει στο σημείο μηδέν. Ζούμε σε κοινωνίες που είναι πολιτικά δημοκρατικές αλλά κοινωνικά φαστικές.

η να ξαναδιαβάζουν Μαρξ και Λένιν. Σε αυτούς τους συγγραφείς βρίσκουν συνεκτικές εξηγήσεις για την κατάσταση στην οποία η αμερικανική κοινωνία αποσυντίθεται. Δεν τους μελετούν αναζητώντας εναλλακτικές ή φάχνοντας ιδέες που θα μπορούσαν να βοηθήσουν την επανεκκίνηση της εγχώριας δημοκρατικής πολιτικής, διότι είναι ειγώνη τους τα καταστροφικά πολιτικά αποτέλεσματα της λενινιστικής (και τροτσικής επίσης) πρακτικής. Είναι ξαφνιαστικό ότι επίσης διαβάζουν τη «Δημοκρατία στην Αμερική» του Αλεξίς της Τοκβίλ, που υπερασπίζεται τη συμμετοχική και κοινοτική δημοκρατία της Αμερικής των αρχών του 19ου αιώνα. Από εδώ αντλούν έμπνευση για την επανίδρυση της δημοκρατίας στις ΗΠΑ, μέσα από την εγγενή συμπληρωματικότητα αντιπροσωπευτικής και συμμετοχικής δημοκρατίας. Αυτοί είναι εν αγονία τους οι φορείς της ζωτικής σημασίας πολιτικής ενέργειας που φέρνει το κύμα Ποδέμος.

* Ο Μποαβεντούρα ντε Σόουζα Σάντος διδάσκει κοινωνιολογία στη Σχολή Οικονομικών του Πανεπιστημίου της Κούμπρα στην Πορτογαλία και είναι διακεκριμένος νομικός μελετητής στη Νομική Σχολή των Πανεπιστημίων του Ουΐσκονσιν και του Ουόργουκ.

Το κείμενο δημοσιεύτηκε στις 5 Δεκεμβρίου 2014, στην ιστοσελίδα «Critical Legal Thinking» (criticallegalthinking.com).

